

ARCHAEOLOGIA BELGICA

14

**EEN BRONSTIJDGRAFHEUVEL
OP DE KLUISBERG**

door

Prof. Dr S. J. DE LAET

en

Dr H. ROOSENS

Overdruk uit het

« Cultureel Jaarboek der Provincie Oostvlaanderen — 1952 »

Band II — pp. 45 tot 59 — Platen I tot VI

DE L'ETAT
Bruxelles

25

**OPGRAVING
VAN EEN BRONSTIJDGRAFHEUVEL
OP DE KLUISBERG
(Gem. RUIEN, Prov. OOST-VLAANDEREN)**

door Prof. Dr S. J. De Laet,
lid van het Provinciaal Raadgevend Comité
voor Oudheidkundige Opgravingen in Oost-Vlaanderen,
en

Dr H. Roosens,
adjunct-conservator bij de Dienst voor Opgravingen
der Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel.

IN het najaar van 1949 liet de heer A. Behaegel de Bueren een paar putten graven in een kleine heuvel, gelegen in zijn bossen op de Kluisberg (fig. 1), in de nabijheid van

FIG. 1.

de bekende witte toren. Aanleiding hiertoe waren de opzoeken door de h. P. Casse, uit Doornik, omstreeks dezelfde tijd gedaan, met het doel zijn merkwaardige verzameling vuurstenen artefacten aan te vullen. Deze heuvel, die zich aan de oppervlakte als een lichte verhevenheid aftekende, was aan de h. Behaegel van oudsher bekend en kon, naar zijn mening, wellicht Romeinse oudheden opleveren. Deze zienswijze werd niet ten onrechte voorop gezet, vermits eertijds, in het park van zijn kasteel te Kalmont (Kwaremont), ongeveer 3 km van daar, een vijftal soortgelijke heuvels waren opengemaakt, die inderdaad Gallo-Romeinse graven bedekten (1). Op aandringen van de h. Casse werd met de opzoeken begonnen (2).

In het midden van de heuvel, op ca 70 cm diepte, vond men een brandlaag, met houtskool en gecalcineerde beenderen; er bleken geen bijgaven aanwezig te zijn. Zowat 3,50 m van daar, in zuid-oostelijke richting (3), stond een urne, gevuld met gecalcineerde lijkresten en houtskool, omgekeerd (dus met de opening naar onder), op een grote uitgeholde ijzersteen. Ze was ingedrukt, terwijl de wand, wegens de vochtigheid, wel het uitzicht had van een klomp leem. Daar de opgravers zich aan een dergelijk voorwerp niet verwachtten, en de vorm van de pot niet duidelijk te onderscheiden was, werd het bovenste gedeelte van deze vormeloze massa — in werkelijkheid de bodem en het

(1) Vte DE GHELLINCK D'ELSECHEM VAERNEWYCK, *Les fouilles de Calmont* (Ann. Gesch. & Oudh. Kring Oudenaarde, II, 1908-09, pp. 7-34). De voorwerpen, in deze graven gevonden, maken deel uit van de verzameling van de heer BEHAEGEL.

(2) Waren aanwezig, de hh. BEHAEGEL, CASSE, J. LIBEERT, uit Kortrijk, A. BLOMME, hotelier van de Kluisberg, en O. LEYMAN, hovenier van het kasteel te Kalmont. De gegevens over deze opzoeken, die we hier samenvatten, werden ons door deze ooggetuigen zelf verstrekt.

(3) De plaats waar de urne werd gevonden is op ons opgravingsplan aangeduid door de letter a (in het Z-O kwadrant). Zie ook verder.

onderste gedeelte van de urne — met het omringende zand uitgeworpen. Pas toen men wat dieper op de grote ijzersteen stootte en de versiering bemerkte, die in de buitenwand op de schouder van de urne is ingedrukt, besepte men waarover het hier ging (Pl. IV, 1). Een aantal ijzerstenen waren in kring rond de urne opgesteld.

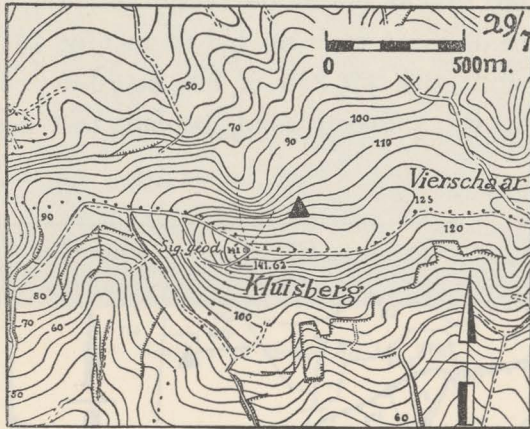

FIG. 2. — Situatiekaart.

De h. Casse verwittigde het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, dat op zijn beurt de Opgravingsdienst op de hoogte bracht. Op 7 Januari 1950 werd een eerste onderzoek ingesteld en tot systematische opgravingen besloten (4). Deze grepen plaats van 16 tot 27 April 1951 en werden uitgevoerd in samenwerking tussen de Opgravingsdienst en de Commissie voor Culturele

(4) Namen aan dit vóóronderzoek deel: Prof. Dr J. BREUER, Conservator - Hoofd van de Opgravingsdienst, Prof. Dr F. TWIESELMANN, Conservator bij het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Prof. Dr S.J. DE LAET, als vertegenwoordiger van het Provinciaal Raadgevend Comité voor Oudheidkundige opgravingen in Oost-Vlaanderen, en Dr H. ROOSENS, adjunct-conservator bij de Opgravingsdienst.

*Aangelegenheden van de Provincie Oost-Vlaanderen (5).
Op 29 en 30 October van hetzelfde jaar vond een aanvullend onderzoek plaats, in gezelschap van onze collega Dr J. Mertens.*

De Kluisberg is een geologische formatie uit het Tertiair, bedekt met Diestiaans zand en keien, verweerd tot limoniet zandsteen (de zgn. ijzersteen). Het hoogste punt ligt op 141 m boven de zeespiegel; het geodesisch meetpunt in de toren staat op 141,62 m (fig. 2). De grafheuvel bevindt zich op 250 m ten noord-oosten van dit meetpunt in een perceel grond, beplant met dennen, ge-

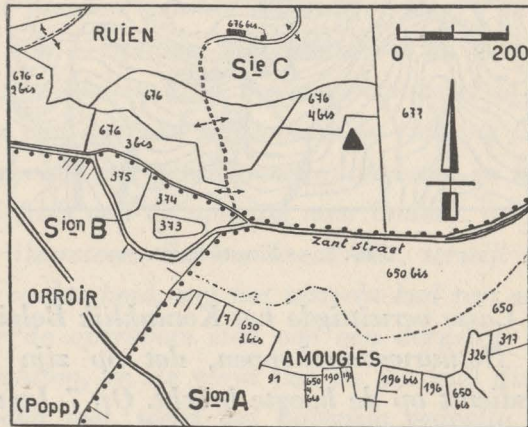

FIG. 3. — Kadasterplan.

kend ten kadaster, gemeente Ruien, onder sect. C. nr 676,3 bis (fig. 3). De top van de heuvel ligt op 138, 27 m boven

(5) Resp. vertegenwoordigd door Dr H. ROOSENS en Prof. Dr S.J. DE LAET. Drs W. GLASBERGEN, assistent bij het Biologisch-Archaeologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Groningen, nam tijdens de eerste week eveneens deel aan de opzoekingen. Hij ontvange hier de betuiging van onze welgemeende dank voor de geboden hulp.

1. — *Grafheuvel, gezien uit het Z.W.*

2. — *Opengelegde grafheuvel, gezien uit het Z.-W.*
(Foto A. Noël, Ronse)

1. — Doorsnede van de ringsloot in het Z.-W. kwadrant (profiel C), gezien uit het N.-W.

2. — Brandvlek in het N.-W. kwadrant (profiel D), gezien uit het W.

de zeespiegel (Pl. I, 1) (6). Het terrein helt zachtjes naar het noorden, om een paar tientallen meter verder in steile helling naar de Scheldevallei af te dalen.

De heuvel werd onderzocht volgens de kwadrantenmethode (plan, Pl. VI, en Pl. I, 2). Gans het centrum van de heuvel en het grootste gedeelte van het Z-O kwadrant, waar men in 1949 resp. de brandlaag en de urne had ontdekt, waren vergraven, zodat de grondsporen helemaal onleesbaar waren geworden en het verband met de heuvel niet meer kon worden nagegaan. Overeenkomstig de aanduidingen, verstrekt door de personen, welke bij de eerste opzoekingen aanwezig waren, was de brandlaag ongeveer in het midden van de heuvel te situeren en stond de urne, met een aantal rechtstaande ijzerstenen er om heen, in het Z-O kwadrant (plan, Pl. VI, letter a). Wat van de urne nog aan scherven overbleef, werd ons ter hand gesteld, hetgeen ons toeliet ze in tekening volledig te herstellen (zie verder).

Uit het onderzoek is gebleken dat de heuvel vier verschillende graven bedekte, die tot verschillende tijdstippen behoren :

A. — Het oudste graf lag in het westelijk gedeelte, onder de heuvelrand (zie plan, 5B — zie ook de profielen B en C) en is duidelijk ouder dan de heuvel zelf. Het is een brandgraf, van ongeveer $0,60 \times 0,80$ m., met een dikte van ca 0,55 m (van 1,10 m tot 1,65 m onder het toppunt van de heuvel). Het was duidelijk in het onberoerde zand uitgegraven. Het bevatte veel houtskool, verbrande beenderen en rood verschroeid zand; een aantal ijzerstenen waren er ter beschutting omheen gelegd. Daar dit graf ge-

(6) Dit blijkt uit onze eigen opmetingen. Op de stafkaart wordt de plaats als veel lager aangeduid, doch het blijkt dat de hoogtelijnen op deze kaart slechts zeer schematisch zijn aangeduid.

deeltelijk bij het aanleggen van de heuvel werd verstoord (zie verder, phase B), kon de structuur van het graf niet volledig worden bepaald : zo weet men bv. niet of dit graf oorspronkelijk vlak is geweest, ofwel door een heuvel was overdekt. Dit laatste schijnt echter minder waarschijnlijk.

De datering van dit graf valt niet gemakkelijk te bepalen. Immers, eensdeels is het een crematiegraf — en wel een eenvoudig zonder meer in een kleine kuil (en niet in een kist) bijgezette crematie — een ritus die vanaf de midden-bronstijd in onze gewesten algemeen verspreid schijnt te zijn (7); anderdeels werden er geen grafgraven aangetroffen — een feit dat overigens kenschetsend is voor de vroege en de midden-bronstijd. Daarenboven heeft er wellicht enig tijdsverschil bestaan tussen dit (vlak?)graf en het aanleggen van de grafheuvel (zie verder). We zouden dus geneigd zijn dit graf op het einde van de vroege of in het begin van de midden-bronstijd (9) te plaatsen.

B. — In de daarop volgende phase werd een grafheuvel opgeworpen, van het type der zgn. ringslootheuvels. Van het oud oppervlak was nergens een spoor te zien. De verbrande beenderen met houtskool (9) waren zonder urne

(7) Cfr bv. M.E. MARIEN, *Hand. Maatsch. Oudh. Gent*, N.R. IV, 2, 1950, p. 71. Dit is slechts een algemene regel. Men treft echter in Nederland — het onderzoek van de bronstijd is ten onzent te weinig gevorderd opdat we goed de ontwikkeling van de grafritus in onze eigen streken zouden kunnen bepalen — reeds crematie in het aeneolithicum. Crematie overweegt echter vanaf het begin van de midden-bronstijd, in het Zuiden van Nederland (prov. Noord-Brabant) feitelijk zelfs in de vroege bronstijd.

(8) We volgen, in dit artikel, de traditionele chronologie: vroege bronstijd = 1700-1400 v. Chr.; midden-bronstijd = 1400-1000; late bronstijd = Hallstatt A (1000-750) en Hallstatt B (750-600).

(9) Volgens de ooggetuigen was de brandvlek nogal uitgestrekt, met veel houtskool. Men zou dus aan een brandstapelgraf kunnen denken, doch waarschijnlijk waren er in het centrum van de heuvel twee crematies (cfr verder), die door de eerste opgravers niet onderscheiden werden.

We vonden in het centrum van de heuvel, in de niet-verstoorde grond, nog twee vlekjes rood-verbrand zand, met kleine stukjes houtskool, vermoedelijk afkomstig van de primaire centrale bijzetting.

noch grafgiften, in het centrum van de heuvel bijgezet, vermits men aldaar, bij het onderzoek in 1949, dergelijke resten heeft waargenomen. Het heuvellichaam bestond uit grijsgeel zand, plaatselijk met keitjes vermengd. Rondom het heuvellichaam was een gracht uitgegraven, van ca 1,20 m breedte en 0,60 à 0,80 m diep (Pl. II, 1 - plan, profiel A). De heuvel had een doormeter van ca 14 m, ringsloot inbegrepen. Er werden geen sporen van palissade of van paalkrans ontdekt.

De structuur van de heuvel geeft weinig of geen aanduidingen betreffende de datum, vermits men reeds ringslootgrafheuvels aantreft sedert het neolithicum en ze zeer talrijk voorkomen gedurende gans de bronstijd (10). De heuvel moet echter — wellicht belangrijk — jonger zijn dan het primitief graf waarvan hoger sprake was. Immers, bij het graven van de ringsloot heeft men dit vroeger graf verstoord : dit werd lichtelijk beroerd op zijn westerflank, getuige het verschroeiide zand en een paar deeltjes houtskool die meer zuidwaarts in de gracht verspreid lagen (zie plan, profiel C). Bij het aanleggen van de heuvel heeft men dus blijkbaar niets meer afgeweten van het bestaan van dit vroeger graf : anders had men het gevaar niet gelopen dit te verstoren bij het delven van de gracht.

Gelet op het feit dat deze ringslootheuvel dus jonger is dan het primitief graf, en het een brandgraf zonder bijgiften bedekte, moet hij o.i. ook in de midden-bronstijd worden geplaatst.

C. — In de derde phase werd de grafheuvel opgehoogd en omringd, niet meer door een ringsloot doch door een

(10) Althans in Nederland, waar we opnieuw naar vergelijkingsmateriaal moeten zoeken, vermits ten onzent het grafheuvelonderzoek feitelijk nog moet beginnen. Zie bv. A.E. VAN GIFFEN, *Opgravingen in Drente tot 1941* (Meppel, 1943), pp. 443, 475.

steenkrans. Tussen het oprichten van de ringslootheuvel en het plaatsnemen van de steenkrans ligt zeker opnieuw een pauze. De zware ijzerstenen immers werden geplaatst toen de gracht reeds dicht lag; dit ziet men zeer duidelijk in profiel A, 2 - 3 (plan) : ze liggen er boven de grijs-gele laag, die bij de vulling van de gracht aansluit (11).

De steenkrans, die waarschijnlijk ter versteviging van de heuvelrand moest dienen, is tamelijk onregelmatig en onvolledig. De stenen zijn van zeer uiteenlopende grootte. De krans is vooral goed bewaard in het Z-W kwadrant, waar een aantal grote, rechtop gestelde of op hun kant liggende ijzerstenen zijn aangetroffen (Pl. III, 1). Ook in het N-W kwadrant is de krans vrij regelmatig voorhanden (Pl. III, 2). In het N-O kwadrant is de steenkrans aanzienlijk minder dicht dan in de twee vorige kwadranten, doch hier zijn veel kleinere stenen door de arbeiders verwijderd geworden. In het Z-O kwadrant, ten slotte, dat grotendeels in 1949 vergraven was geworden, werden veel grotere stenen van de steenkrans in de vergraven gedeelten teruggevonden, doch niet in plan gebracht, vermits ze niet meer *in situ* lagen : hier werd dus een deel van de steenkrans tijdens de vergraving van 1949 vernield.

De steenkrans ligt gedeeltelijk boven de oudere ringsloot, gedeeltelijk iets meer naar de binnenkant toe. De oudere heuvel werd opgehoogd met een laag geel zand zonder keitjes, die duidelijk te onderscheiden is van het vroegere heuvellichaam uit grijs-geel zand met keitjes.

De ophoging van de heuvel en het oprichten van de steenkrans houdt hoogstwaarschijnlijk verband met het aan-

(11) De steenpakking boven het primitieve graf — phase A — moet onderscheiden worden van de eigenlijke steenkrans — phase C, die zich boven dit graf voortzette.

1. — *Steenkrans in het Z.-W. kwadrant, gezien uit het N.-W.*

2. — *Steenkrans in het N.-W. kwadrant, gezien uit het W.*

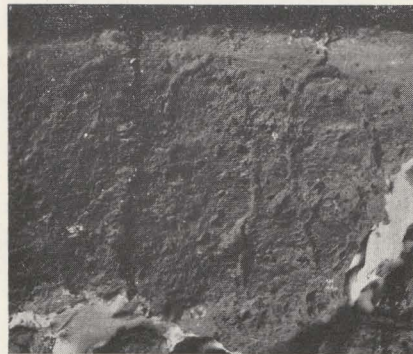

1. — *IJzersteen met hals van de grafurne nog in situ (Foto M. Behaegel).*

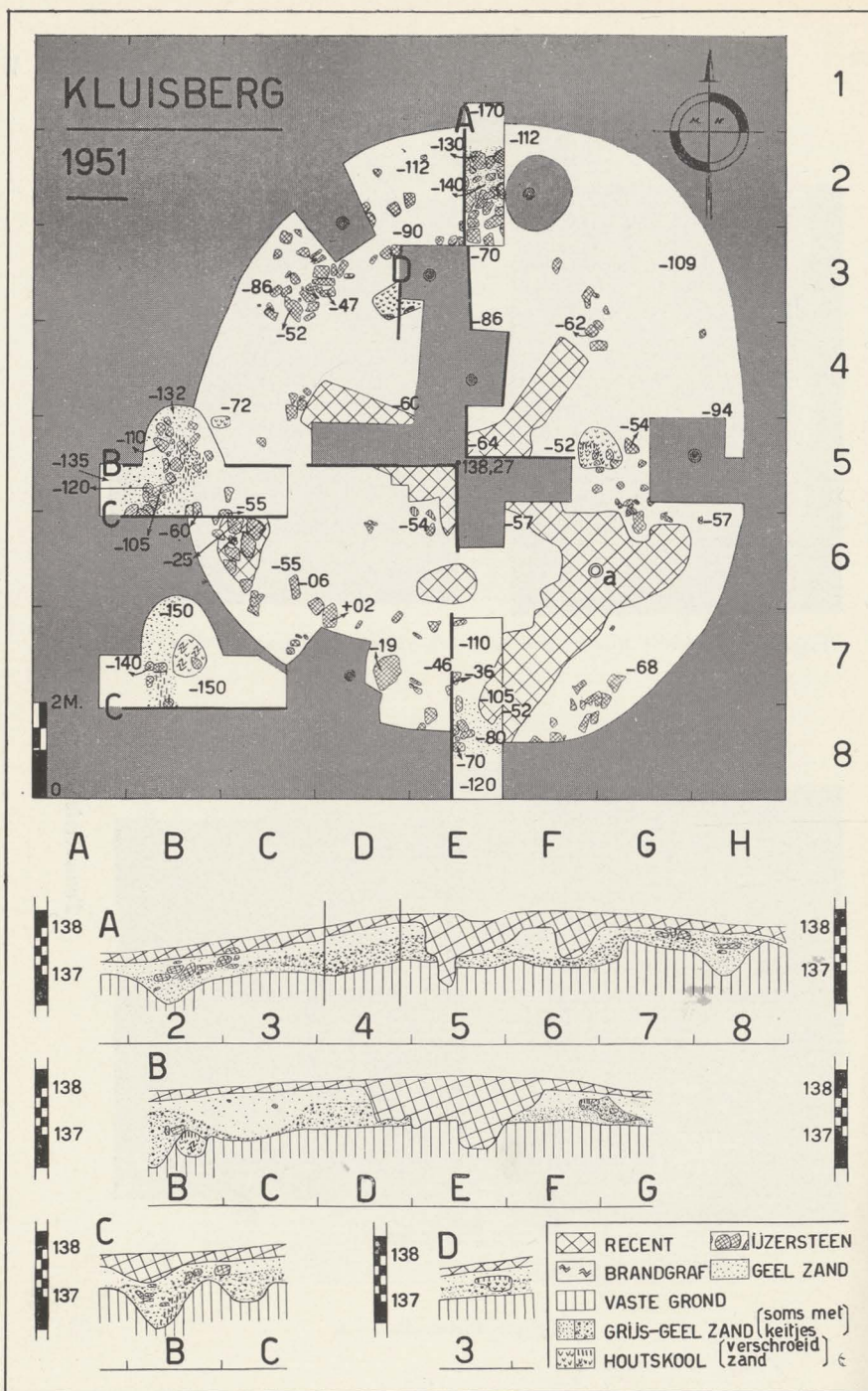

2. — *Herstelde grafurne.*

Touwversiering op de hals van de grafurne.

Plan der opgraving : plattegrond en profielen.

brenge van een nieuwe graf in de heuvel. Vermoedelijk bedekte deze heuvel ook een centraal brandgraf, dat door de opgravers van 1949 niet onderscheiden werd van het graf van phase B.

Drie brandvlekken (plan: 3-D/E — Pl. II, 2 —; 5-F/G en 4-B/C) sluiten bij deze heuvel met steenkrans aan. Zij bevatten uitsluitend houtskool en verschroeid zand, doch geen beenderen. Ze liggen duidelijk boven de laag grijs-geel zand (heuvellichaam van phase B). Waarschijnlijk moet men hier denken aan rituele vuren in verband met de bijzetting van phase C.

Deze phase C is jonger dan phase B (midden brons-

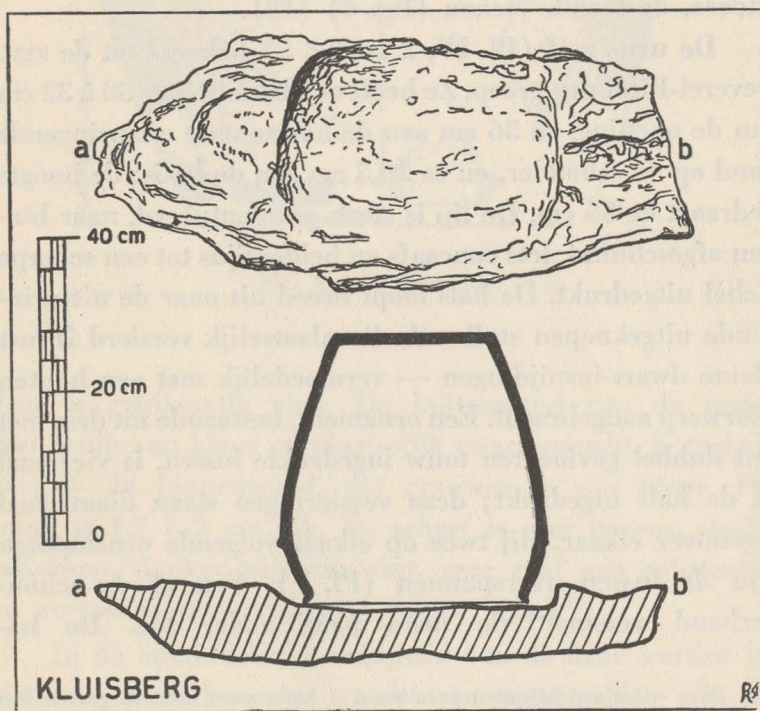

FIG. 4. — Schematische voorstelling van grafurne en uitgeholde ijzersteen.

tijd) en ouder dan de urne-bijzetting van phase D (late bronstijd — zie verder). Ze kan derhalve op het einde van de midden- of in het begin van de late bronstijd worden geplaatst.

D. — Het meest recent graf in de heuvel is de urne-bijzetting die in 1949 werd ontdekt in het Z-O kwadrant (plan : a). De excentrische ligging van dit graf, zowel ten opzichte van de ringslootheuvel als van de steenkransheuvel, staat duidelijk in het teken van een latere, secundaire bijzetting.

Zoals reeds hoger werd aangeduid stond de urne, gevuld met houtskool en verbrande beenderen, omgekeerd op een grote uitgeholde ijzersteen, en was omringd door andere, opstaande stenen (fig. 4) (12).

De urne zelf (Pl. IV, 2 en fig. 5) behoort tot de zgn. Deverel-Rimbury-groep. Ze heeft een breedte van 30 à 32 cm aan de opening, ca 36 cm aan de horizontale uitspringende band op de schouder, en ca 20,5 cm aan de basis; de hoogte bedraagt ca 36 cm. De lip is sterk geaccentueerd, naar binnen afgeschuind, iets concaafs en beiderzijds tot een scherpe richel uitgedrukt. De hals loopt breed uit naar de uitspringende uitgeknepen stafband, die plaatselijk versierd is met kleine dwars-insnijdingen — vermoedelijk met een houten voorwerp aangebracht. Een ornament, bestaande uit drie met een dubbel gevlochten touw ingedrukte lussen, is viermaal in de hals ingedrukt; deze versieringen staan diametraal tegenover elkaar. Bij twee op elkaar volgende ornamenten zijn de lussen overspannen (Pl. V). Van af de schouderband versmalt de urne naar onder toe. De bo-

(12) Deze wijze van bijzetten («inverted») komt meer voor in graven met urnen van het Deverel-Rimbury type in Engeland. Tot nog toe werd ze echter niet aangetroffen in België en in Nederland.

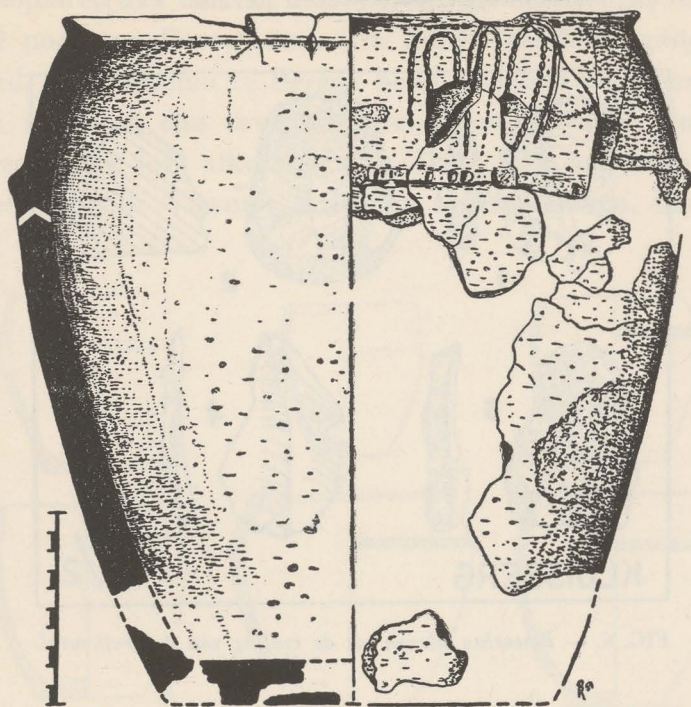

FIG. 5. — *Deverel-urne*.

dem is gelijkmatig vlak. De buitenwand van de urne, geel-bruin van kleur en plaatselijk zwart gerookt, is geglad, evenals de binnenwand, die grauwer is van kleur. De wand is 1,7 à 2 cm dik. De scherf is zeer poreus, slecht gebakken, donker-grijs van tint, zeer grof van substantie en vermengd met zeldzame stukjes kiezel.

In de onmiddellijke nabijheid van de urne werden in 1949 nog twee bewerkte vuurstenen aangetroffen (fig. 6, 3 en 4). Het kon niet worden uitgemaakt of deze als

grafgiften dienen beschouwd, of met de opgeworpen grond in het heuvellichaam waren geraakt (13).

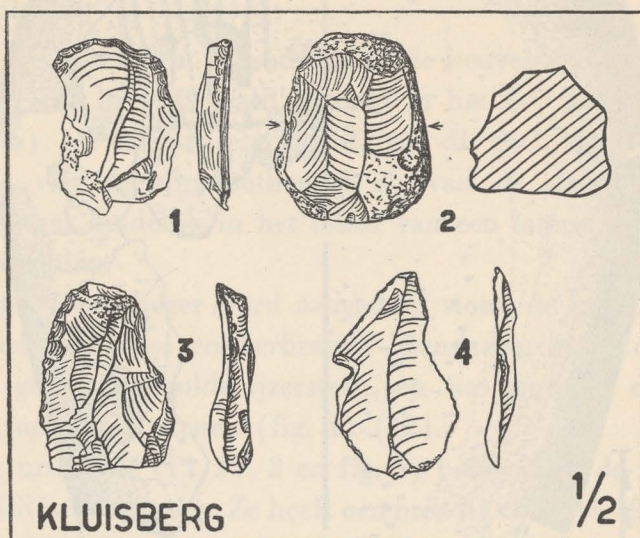

FIG. 6. — Bewerkte silexen uit de vulling van de grafheuvel.

Het is hier de plaats niet om gans het probleem van de Deverel-urnen te bespreken. Het kan volstaan er op te wijzen dat men deze soort ceramiek aantreft in Noord-West-Duitsland, in Nederland en in Engeland (14); in België heeft men tot nog toe de Deverel-urnen hoofdzakelijk in

(13) De laatste veronderstelling lijkt wel de meest waarschijnlijke, vermits we bij het afgraven van het Z-W kwadrant nog twee andere bewerkte silexen aantreffen (fig. 6, 1 en 2) en naderhand, bij het uithalen van de gracht in het westelijk gedeelte van de heuvel, nog twee splinters vonden. (14) De studie van O. DOPPELFELD over de Deverel-cultuur (*Præhistorische Zeitschr.* XXI, 1930, pp. 161 ss.) is verouderd. Voor Nederland, zie F.C. BURSCH, *Oudh. Meded. Leiden*, N.R. XV, 1934, pp. 66 ss.; *Marburger Studien* (1938), pp. 20 ss.; A.E. VAN GIFFEN, *Bouwstenen voor de Brab. Oergesch.* (1937), pp. 36 ss.; W. WILLEMS, *Een Bijdrage tot de kennis van de Vóór-Rom. urnenvelden in Ned.*, (1935), pp. 138 ss.; A.W. BYVANCK, *Voorgesch. v. Nederl.*, 4^e uitg., pp. 174 ss.; voor Engeland, zie bv. T. KENDRICK & C. HAWKES, *Arch. in England and Wales*, pp. 139 ss., C. HAWKES, *Proc. Preh. Soc.*, VIII, 1942, pp. 26 ss.

de Kempen aangetroffen; er werden ook enkele verspreide exemplaren ten W van de Schelde gevonden (15). Men had nog geen Deverel-urnen in Zuid-Vlaanderen gesignaleerd. Het museum te Bergen bewaart echter de scherven van niet min dan zeven Deverel-urnen, die alle van de verzameling Joly afkomstig zijn. Daar Joly echter hoofdzakelijk in de Vlaamse Ardennen heeft gegraven, bestaat

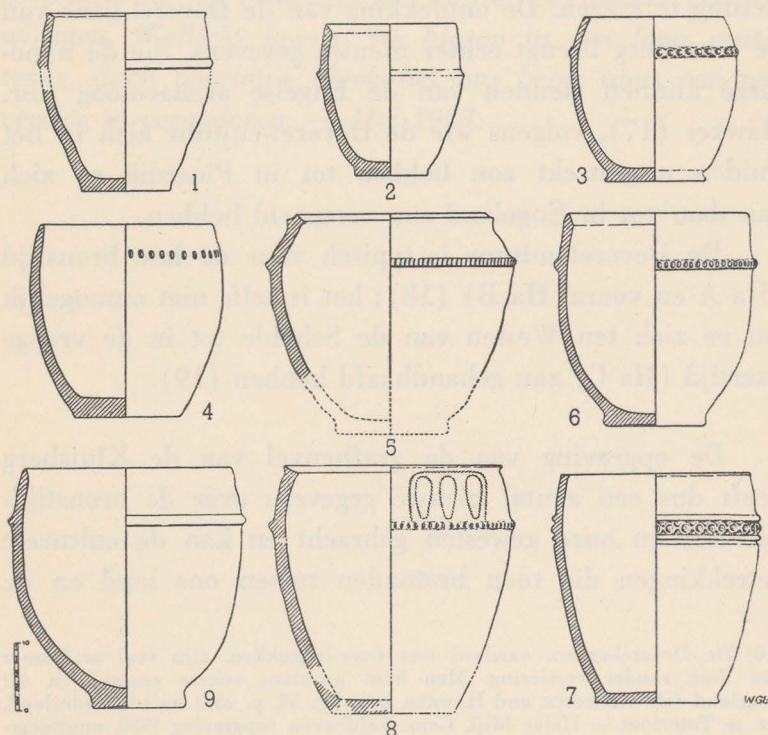

FIG. 7. — Enkele Deverel-urnen : 1-5 uit de streek der Vlaamse Ardennen (?) (Verzameling Joly, museum Bergen) - 6: Ravels (prov. Antwerpen) (museum Brussel) - 7: Vosselaar (prov. Antwerpen) (museum Turnhout) - 8: Kluisberg - 9: Beesel (Nederl. Limburg). (Tekening W. Glasbergen)

(15) Voor België, zie vooral M.E. MARIEN, *Les bracelets à grandes oreillettes en Belgique à l'âge du bronze final* (Hand. Maatsch. Gesch. en Oudh. Gent, IV, 2, 1950, p. 72 — met voorlopige lijst der Deverel-urnen van België).

er een zeer grote waarschijnlijkheid dat deze potten in de streek van de Kluisberg werden ontdekt (fig. 7) (16).

Volgens zekere archaeologen zijn de dragers van de Deverel-cultuur uit Engeland afkomstig en hebben zich van daar naar het vasteland begeven; volgens de meeste — en dan vooral Engelse — oudheidkundigen echter is er een inval van Deverel-lieden van op het vasteland naar Engeland gebeurd. We wensen hier in dit debat geen stelling te kiezen. De ontdekking van de Deverel-urne van de Kluisberg brengt echter nieuwe gegevens, die de hypothese kunnen steunen van de Engelse archaeoloog Chr. Hawkes (17), volgens wie de Deverel-cultuur zich in het Zuiden uitgestrekt zou hebben tot in Picardië en zich van daar tot in Engeland zou verspreid hebben.

De Deverel-cultuur is typisch voor de late bronstijd (Ha A en vooral Ha B) (18); het is zelfs niet onmogelijk dat ze zich ten Westen van de Schelde tot in de vroege ijzertijd (Ha C) zou gehandhaafd hebben (19).

De opgraving van de grafheuvel van de Kluisberg heeft dus een aantal nieuwe gegevens over de bronstijdculturen in onze gewesten gebracht en kan de culturele betrekkingen die toen bestonden tussen ons land en de

(16) De Deverel-urnen, versierd met touw-indrukken, zijn veel zeldzamer dan deze zonder versiering. Men kent nochtans zekere exemplaren uit Engeland (cfr KENDRICK and HAWKES, *o.c.*, fig. 58, p. 139) en uit Nederland, t.w. te Toterfout — Halve Mijl, Gem. Veldhoven (opgraving 1950, onuitgegeven), te Baarn, landgoed PYNENBURG (opgravingen 1926, onuitgegeven), te Hilversum (cfr BURSCH, *Oudh. Meded. Leiden*, N.R. XIV, 1933, p. 81) en te Wijchen bij Nijmegen (scherven in het Museum Kasteel Wijchen - onuitgegeven). Deze laatste inlichtingen werden ons verstrekt door Drs W. GLASBERGEN, die we van harte bedanken.

(17) C. HAWKES, *Proc. Preh. Soc.*, VIII, 1942, 26 ss.

(18) Over deze datering, zie de artikels en werken in vorige voetnota's vermeld.

(19) Cfr M.E. MARIEN, *Coup d'œil sur l'étude de l'âge du bronze en Belgique* (Hand. Maatsch. Gesch. en Oudheidk. Gent, N.R., V, 1951, p. 222).

naburige streken scherper belichten dan dit tot nog toe mogelijk is geweest.

Januari 1952.

P. S. — In de tijdspanne, verlopen tussen de redactie en de publicatie van dit verslag, zijn er heel wat nieuwe studies verschenen en werden tal van nieuwe elementen gevonden die het probleem van de Deverel-cultuur grondig wijzigen. Wellicht komen we hierop in een later opstel terug, doch voorlopig bleek het ons beter niets aan ons verslag te veranderen. — Mei 1953.

Tombelle de l'Age du Bronze au Mont de l'Enclus (Flandre Orientale)

RESUME.

Au printemps 1951, une fouille de contrôle fut effectuée dans une tombelle, où des amateurs avaient déjà entrepris des sondages.

L'endroit est situé au sommet du Mont de l'Enclus — formation tertiaire de sable diestien —, qui domine la rive droite de l'Escaut (fig. 1 à 3). Le renflement de la tombelle se marquait encore à la surface du sol (Pl. I, 1). Quoique le centre et le quartier sud-est eussent été bouleversés (voir le plan, Pl. VI), on put établir l'existence de quatre sépultures successives.

A. — Une tombe à incinération, recouverte de pierres, fut repérée en bordure de la tombelle (Pl. VI, 5 B; profils B et C), à une profondeur de 1,65 m. sous le niveau du sommet; outre des ossements calcinés, elle contenait beaucoup de charbon de bois; le sable environnant était rougi par le feu. Elle est antérieure à l'érection de la tombelle, puisque le fossé circulaire de celle-ci l'a recoupée sur son flanc occidental. Nous la plaçons à la fin du Bronze initial ou au début du Bronze moyen.

B. — Dans sa forme primitive, la tombelle était entourée d'un fossé circulaire (Pl. II, 1), profond de 0,60 à 0,80 m. sur 1,20 m. de large; le diamètre, fossé compris, avait $\pm$ 14 m. (Pl. VI, profil A). Le sable apporté était de couleur gris-jaunâtre, mélangé par endroits aux petits cailloux. Le dépôt funéraire — ossements calcinés avec charbon de bois, sans urne ni autre mobilier — se trouvait au centre et fut bouleversé lors des premiers sondages. On peut situer cet ensemble à l'Age du Bronze moyen.

C. — Plus tard, la tombelle devait subir un profond remaniement. Le fossé s'étant comblé (voir Pl. V., profil A, 2 - 3), elle fut entourée d'une ceinture de pierres (Pl. I, 2 et Pl. III, 1 et 2) et sensiblement rehaussée par l'apport d'un sable jaune, se distinguant nettement de l'amas précédent. Sans doute, cet aménagement doit être mis en rapport avec une nouvelle incinération au centre de la tombelle. Trois foyers (Pl. VI, 3 - D/E (photo Pl. II, 2) ; 5 - F/G et 4 - B/C), dont l'emplacement est marqué par du sable brûlé et du charbon de bois sans ossements, se rapportent à cette opération, qui a dû avoir lieu à la fin du Bronze moyen ou au début du Bronze final.

D. — Une dernière fois encore, la tombelle a été choisie pour y loger un dépôt funéraire. Sa position excentrique dans le quartier sud-est (Pl. VI, a) est bien caractéristique d'une tombe adventice. L'urne, remplie d'ossements calcinés et de charbon de bois, était retournée sur une grande dalle légèrement concave et entourée de grandes pierres posées de champ (Pl. IV, 1 et fig. 4). On a pu la reconstituer (Pl. IV, 2 et fig. 5). C'est une urne du type Deverel-Rimbury, typique pour l'Age du Bronze final. Tout près d'elle on a trouvé deux silex taillés (fig. 6, 3 et 4) ; il est fort probable qu'ils ont été apportés avec le sable, de même que deux autres encore (fig. 6, 1 et 2). L'urne, de couleur enfumée brun-jaunâtre, est lissée à l'extérieur et à l'intérieur, où la teinte est toutefois plus sombre ; la pâte, à noyau gris-foncé, de cuisson faible, est très poreuse et mélangée à un peu de quartzite. L'épaupe est ornée à quatre endroits diamétralement opposés d'un motif consistant en trois lacs juxtaposés, imprimés au moyen d'une cordelette ; deux groupes successifs de lacs sont surmontés d'une ligne, obtenue par le même procédé (Pl. V). Des fragments de plusieurs autres urnes Deverel (coll. Joly au Musée de Mons) (fig. 7, 1 à 5) proviennent probablement aussi des environs du Mont de l'Enclus.